

О. О. Полумисна

Народництво і модернізм в інтерпретації літературних критиків журналу «Украинская жизнь» (1912–1917)

Початок ХХ ст. в українській культурі ознаменувався кризою так званої літератури «для хатнього вжитку», у якій від письменників вимагалось «спрощення, популяризаторського письма, нібито лише в такій формі зрозумілого „темному” народові» [2:491], що, звичайно ж, викликало сумніви щодо інтелектуальних здібностей української нації. На зміну «народникам» прийшли модерністи, яких не задовольняв опис життя селянина, натомість вони хотіли показати психологію вчинків простої людини, порухи її душі. Цих письменників у першу чергу приваблював

«Ікар із його непереможним прагненням до Сонця, до високостей, які не мають стелі» [10:27], аніж старі заклики «до праці», до землі. Складним виявилось протистояння старого (Б. Грінченко, І. Нечуй-Левицький, М. Старицький та ін.) та нового покоління, яке І. Франко охарактеризував як «найновішу генерацію, яка прагне цілком модерним європейським способом зобразити своєрідність життя українського народу» [11:142], до складу якої він відніс О. Кобилянську, В. Стефаника, Л. Мартовича, А. Крушельницького, М. Яцкова, М. Черемшину.

У нашій статті ми намагатимемося з'ясувати ті тенденції, які панували на сторінках українського російськомовного науково-літературного і суспільно-політичного журналу «Украинская жизнь» (1912–1917) щодо традиційної «народницької» літератури та нових модерністських віянь.

Уже в одному з перших чисел журналу була надрукована стаття М. Могилянського «О культурном творчестве», у якій він обстоював європейський шлях розвитку української літератури. На його думку, вона мала орієнтуватися на європейську, зберігаючи і розвиваючи при цьому свої національні особливості. «Украинская интеллигенция, – писав критик, – отличается национальной неустойчивостью. Дать же ей необходимую национальную устойчивость бессильны народнические настроения, ее может дать только полнота национальной жизни с постановкой во главе ее полноты культурного творчества, могущего удовлетворить мятежные искания, ответить на пытливые вопросы сложной души современного человека» [8:11]. Далі автор доводив, що для становлення української людини потрібне власне мистецтво, яке не можуть дати художники, орієнтовані на народницькі ідеали. Саме тому слід встановити «живой контакт украинской жизни с прогрессом европейской культуры» [8:15–16]. Поява цієї статті звернула на себе увагу деяких періодичних видань. Так, наприклад, погляди М. Могилянського знайшли підтримку у М. Сріблянського, літературного критика журналу «Українська хата» [9:345–361], а опонентом виступив публіцист народницької газети «Рада» М. Григорович [1:2–3].

У цілому, погляди М. Могилянського поділяла й редакція журналу «Украинская жизнь», що свідчило про європейську спрямованість видання, хоча завдяки толерантній позиції редакції у цьому місячнику були поєднанні статті, присвячені як надбанням традиційного (народницького) письменства, так і новаторським пошукам української модерної літератури (прихильників останньої було набагато більше). Протягом п'яти років (1912–1917) у часописі було надруковано велику кількість статей, у яких характеризувалась творчість представників обох напрямків: народницького (Ю. Федьковича, І. Франка, Т. Бордуляка, А. Тесленка та ін.) і модерністського (М. Коцюбинського, Лесі Українки, О. Кобилянської, М. Яцкова, В. Стефаника, В. Винниченка, М. Вороного, Х. Алчевської, О. Олеса, Г. Чупринки та ін.).

Зрозуміло, що в одній публікації неможливо зробити повний огляд літературно-критичних статей, у яких описується творчість наведених вище письменників. Тому для прикладу ми візьмемо лише декілька.

На сторінках журналу «Украинская жизнь» подана студія «Баян Буковинской Украины», яку М. Данько написав до 25-ї річниці з дня смерті Ю. Федьковича. Критик об'єктивно оцінив творчість письменника, виділивши в ній як позитивні, так і негативні моменти. М. Данько назвав Ю. Федьковича «поэтом Буковины», який все своє життя присвятив «описанию жизни гуцулов», а також намагався описати «минувшую и современную ему жизнь масс украинского крестьянства во всей ее полноте: народные легенды и верования, быт народа, его радости и горе, его примитивные убеждения и т. д. – все это нашло свое отражение в произведениях поэта» [3:22].

Дослідник відзначав недостатню розвиненість аналітичного первня у творах Ю. Федьковича, як і у всіх представників «старой школы украинских натуралистов» [3:23], пояснюючи, що ця особливість пов'язана з «незначительной дифференциацией масс украинского народа в Буковине с преобладанием жизни массы над жизнью индивидуума» [3:24]. Цим критик вказував на особливість народницької літератури, в якій переважало «жизнь массы над життям индивидуума», у той час як у модернізмі навпаки – життя індивідуума превалює над життям маси. Ще однією причиною відсутності аналітичності у творах Ю. Федьковича М. Данько називав надмірну любов автора до гуцулів.

Автор критично поставився до творчого доробку Ю. Федьковича. Незважаючи на те, що письменником було написано ряд творів, які становили собою цінний внесок у скарбницю української художньої літератури, критик зауважив, що Ю. Федькович «не смог разложить окружающую его жизнь на ее составные части и создать из них большие размеры вещи» [3:24].

Будучи аж занадто суворим до творчості Ю. Федьковича на початку статті, М. Данько в кінці описав усі його заслуги перед Батьківщиною, перед буковинцями, які стали відомими усьому українству саме завдяки творчим здобуткам митця. Дослідник з певним скепсисом наголосив на «простоті» стилю Ю. Федьковича, що свідчило про прихильність автора до модерністських нововведень (до речі, ним написано декілька статей про

письменників-модерністів – О. Кобилянську, В. Стефаника, М. Яцкова).

На сторінках «Украинской жизни» велика кількість праць літературних критиків присвячена творчості видатного письменника, вченого, літературного критика і публіциста, поета, белетриста, громадського діяча кінця XIX – початку XX століття І. Франка.

Однією з перших у журналі була надрукована студія С. Єфремова «Писатель-гуманист». Дослідник із неприхованим захопленням підводив підсумки творчого життя І. Франка, якого він назвав «не только неутомимым работником, но и идейным вождем, руководителем и учителем поколений, вырастающих и воспитывающихся на его литературных трудах и в нем видящих образец для подражания» [7:5]. Стаття складалася із п'яти розділів: у перших двох подана інформація про становлення І. Франка як громадського діяча. У третій частині основну увагу С. Єфремов звернув на літературну діяльність митця, визначив роль І. Франка, як «реформатора» у сфері художньої літератури, який «окончательно порывает с шаблонными традициями своих предшественников (народников), копировавших худшие образцы устарелых литературных школ, и под влиянием украинской и европейских литератур обращается к художественному реализму, теоретические основы которого выясняет и пропагандирует в своих критических статьях» [7:9], а саме «Литература, її завдання і найважливіші цілі», «Із секретів поетичної творчості» та ряді літературних характеристик українських та європейських письменників.

Дослідник ознайомив читача з тими завданнями, які І. Франко ставив на початку своєї літературної діяльності: «в целом цикле новелл обрисовать по возможности все стороны жизни народа и интеллигенции» [7:10], яким, з жалем засвідчив С. Єфремов, не судилося здійснитись через зайнятість І. Франка різними підробітками. Але ті твори, що з'явилося з-під його пера, змальовують, на думку критика, «если не все стороны народной жизни, то весьма многое в ней освещают» [7:10].

С. Єфремов спочатку охарактеризував белетристику І. Франка, у якій митець постав перед читачем, як «поэт борьбы и труда по преимуществу» [7:10]. Особливо вдало ця боротьба, на думку критика, відображалась письменником у «повестях и рассказах из рабочей жизни, в которых развернута широкая картина столкновения между людьми из-за ничем не прикрытых и не прикрашенных материальных расчетов» [7:10] («Boa constric-

tor», «Борислав смеется», «Ріпник», «На роботі» та ін.). Критик стверджував, що, якщо «реальному изображению жизни посвящены прозаические произведения Франка, то его личное отношение к жизни, его идеалы в особенности выпукло обрисовываются в стихотворных произведениях» [7:11]. С. Єфремов згадав про громадянську збірку І. Франка «З вершин і низин» і вірш «Каме-нярі». Не оминув критик своєю увагою збірку «Зів'яле листя», назвавши її «потрясающей драмой неразделенной любви, дающей целую гамму разнородных душевных движений и состояний, идущих все crescendo к трагической развязке» [7:12].

У двох останніх частинах С. Єфремов розповів про появу цінних наукових монографій з-під пера І. Франка, а саме «Іван Вишенський і його твори» (1895) та «Варлаам і Йосаф, старохристиянський духовний роман і його літературна історія» (1896–97) та інших, переважно історико-літературних, праць. С. Єфремов відмітив європейську спрямованість митця, назвавши його «пионером европеизма в Галичине», і зазначив, що І. Франко «одним из главных условий плодотворной деятельности на родине считал зарождение настоящей, в европейском смысле, интеллигенции и своей критикой общественных отношений оказал громадное влияние на появление и направление этой интеллигенции» [7:15].

До числа перших представників українського модернізму літературна критика журналу «Украинская жизнь» відносила таких відомих українських письменників, як Леся Українка та Ольга Кобилянська.

Проте в журналі опубліковано лише дві статті, присвячені творчості Лесі Українки. Невелика кількість публікацій, вважали С. Петлюра і Д. Донцов, пояснювалася тим, що мало міг зважитись критикувати творчість такої геніальної поетеси, як Леся Українка.

У статті «Поэзия индивидуализма (Леся Украинка)», надрукованій у дві подачі [5:7], Д. Донцов зумів дати оригінальну оцінку творчості поетеси. На відміну від інших критиків, які за традицією описували у своїх статтях спочатку біографію письменника, потім його творчі здобутки, дослідник на прикладі творчості Лесі Українки подав епоху, в якій вона жила, з'ясував, які істотні зміни поетка внесла в розвиток української літератури. Не дарма Д. Донцов назвав її «единственной проповедницею крайнего индивидуализма» [5:52]. «Так называемые критические эпохи, когда старые основы общества начи-

нают шататися в своїх основах или когда только-что зародившийся новый строй начинает укореняться и крепнуть, – вважає Д. Донцов, – такі епохи сопровождаются расцветом индивидуализма» [5:52]. Саме Лесю Українку дослідник назвав одиницею, що проголошує свої ідеї, які лише через певний час прийме суспільство. У статті критик намагався показати ту безвихідь, яка існувала і в літературній, і в політичній сфері України. Д. Донцов негативно ставився до літературної «примитивності под знаменем «домашнего обихода» [5:52]. Зрозуміло, що критик мав на увазі примитивність народницької літератури, яка загальмовувала розвиток української літератури. І саме з появою на літературному обрії Лесі Українки Д. Донцов пов'язував становлення модернізму в літературі. Дослідник відзначив, що «у Леси в первый, может быть, раз мы встречаем не «сочинение на заданную тему», а бурный, захлебывающийся в безудержном потоке собственных слов, порыв» [5:54], основним мотивом якого, на думку Д. Донцова, є «великая ненависть, порожденная великою любовью» [5:55]. На прикладі багатьох творів Лесі Українки дослідник показав появу нових модерністських ознак у творчості поетеси. У позитивному ставленні Д. Донцова до модернізму не варто сумніватись, бо ним було написано багато праць, які це підтверджують, зокрема – «Модерне москвофільство», у якій автор проголошував європейські погляди на життя, відкидаючи російські впливи на українську літературу та українське суспільство взагалі.

Під кутом зору приналежності до неоромантичного напрямку розглядав в «Украинской жизни» творчі здобутки О. Кобилянської М. Данько. У статті «В поисках красоты (Повести и рассказы О. Кобилянской)» він указав читачеві на дві основні риси у творчості письменниці: романтизм і символізм. При цьому критик назвав О. Кобилянську «писательницей личности», що саме «поиски за «личностью в себе» привели писательницу к индивидуализму» [4:51]. Дослідник вважав, що «индивидуум, а не общество является исходной точкой мировоззрения Кобилянской, не общество создает у нее условия для свободного развития, а индивидуум должен вести за собой и совершенствовать общество» [4:51]. Для прикладу наявності романтичних рис у художньому стилі О. Кобилянської М. Данько розглянув твір «Через кладку», у якому зображувалися стосунки чоловіка і жінки, пока-

зувалась красива самовіддана любов епохи лицарства. Проте, вважає критик, у О. Кобилянської з'явився важливий новий нюанс: жінки у неї не лише чекають своїх лицарів, а й самі йдуть заради них на ще більші подвиги – це і є жінка європейського типу. Фактично, М. Данько говорив про неоромантичні ознаки прози письменниці. Дослідник зазначав, що О. Кобилянська «поставил личность впереди общества, подняла также и духовную жизнь индивидуума над сферой конкретной жизни» [4:52]. Риси символізму наявні, на думку критика, у творах «Царівна», «Некультура», «Через кладку». Одним з найбільш вдалих творів з яскраво вираженою символікою М. Данько називає твір «Битва», коли письменниці вдалося «с большим совершенством перенести жизнь человеческой психики в мертвую природу» [4:53]. Разом з тим дослідник мав певні претензії до творчості О. Кобилянської, відзначаючи «повышенный эстетизм» у її творах, який вплинув «на уменьшение творческой комбинации частей художественного произведения, а вместе с тем ослабил и жизненность этих произведений» [4:58]. Найбільш детально у своїй статті М. Данько проаналізував твір «Через кладку», вказавши на такі недоліки цього твору: «1. замечается недостаток действия, замечен он у Кобилянской тем более, что она не порвала всех связей с реализмом; 2. между конкретными и психическими явлениями у Кобилянской проведена довольно резкая черта 3. интенсивность психических переживаний у Кобилянской ослаблена элементами романтизма» [4:58]. Завершивши розгляд творчого шляху письменниці, критик вказав на невелику популярність творів О. Кобилянської серед українського народу, але закінчив статтю підтримуючим акордом, що письменниця ще не сказала свого останнього слова, і «ее последняя, большая не только размерами вещь позволяет ожидать дальнейшего развития ее таланта» [4:59].

Таким чином, з нашого короткого огляду деяких літературно-критичних статей журналу «Украинская жизнь» можна зробити висновки, що видання відіграло не останню роль у висвітленні розвитку літературного процесу зламу століть, посідаючи при цьому нейтральну позицію в дискусії прихильників народництва та модернізму. Проте кількісне переважання статей, присвячених представникам «нової генерації», свідчить про те, що журнал підтримував європейський шлях розвитку української літератури.

Література

1. *Григорович М.* Украинская жизнь // Рада. – 1912. – № 113. – С. 2–3.
2. *Гром'як Р.* Літературознавчий словник-довідник. – Київ, 1997.
3. *Данько М.* Баян Буковинской Украины // Украинская жизнь. – 1914. – № 5–6. – С. 21–32.
4. *Данько М.* В поисках красоты // Украинская жизнь. – 1913. – № 12. – С. 50–59.
5. *Донцов Д.* Поэзия индивидуализма // Украинская жизнь. – 1913. – № 9. – С. 51–61.
6. *Донцов Д.* Поэзия индивидуализма // Украинская жизнь. – 1913. – № 10. – С. 21–28.
7. *Єфремов С.* Писатель-гуманист // Украинская жизнь. – 1913. – № 5. – С. 5–16.
8. *Могиланський М.* О культурном творчестве // Украинская жизнь. – 1912. – № 4. – С. 7–16.
9. *Сріблянський М.* Апотеоза примітивній культурі // Українська хата. – 1912. – № 6. – С. 345–361.
10. Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття: У 4 т. – Київ, 2001. – Т. 1.
11. *Франко І.* Українська література // Франко І. Твори: У 50 т. – Київ, 1982. – Т. 33. – С. 142–143.

АННОТАЦІЯ

Изучены тенденции в освещении народнической и модернистской литературы в критике журнала «Украинская жизнь» (1912–1917).

SUMMARY

The attempt to investigate the tendencies that were the main at the pages of Ukrainian-Russian journal „Ukrajinskaja zhizn” (1912–1917) was made at the field of narodnik and modernist literature.